

*Миљан Милисављевић**

Београд

ПРЕДЛОГ КВАЛИТАТИВНОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА КРХКИХ ДЕМОКРАТИЈА

Сажетак

Рад представља критичку анализу стања демократије данас, посебно оних које смо ми назвали крхке демократије. У првом делу рада истакли смо најзначајније карактеристике, као и разлоге њихових слабих институција. Као најбитнија одлика, по нашем мишљењу, је њихова политизација. Такође, утврдили смо сам извор политизације институција, а који се налази у политичким партијама. Показали смо да су оне најважнији политички актер у крхким демократијама, преко којих политичка елита има контролу над читавим друштвом. На примерима учења Симон Веил и Роберта Гудина показали смо два дијаметрално супротна става о улози партија у демократском друштву. Показали смо да недемократским деловањем партија у друштвима крхких демократија доводи до феномена ,‘заробљене државе‘“.

У другом делу рада дали смо свој предлог квалитативног превазилажења стања у крхким демократијама. Он би се огледао у томе да грађани треба да на принципима делиберативне демократије прво утврде агенду приоритетних проблема који оптерећују друштва крхке демократије, а онда и да дају предлоге за њихово решавање. По нашем мишљењу најбољи начин да се то постигне био би истинска институционализација делиберативне демократије.

Кључне речи: крхке демократије, политичке институције, политичке партије, елита, грађани, делиберативна демократија.

* miljanfilozof11@gmail.com

УВОД

Ако говоримо о реалном функционисању било ког демократског друштва данас уочићемо да се оно, у већој или мањој мери, одавно удаљило од свог првобитног принципа и идеала-владавине народа. Такође, не можемо говорити о једном универзалном демократском друштву, већ само о универзалности његових принципа, који су више или мање инкорпорирани у поједина демократска друштва. Значи да, у ствари, постоје само неједнако развијена демократска друштва. Она демократска друштва која само привидно почивају на демократским принципима, а у ствари представљају заклон политичкој елити од критика због пада у ауторитаризам, су *неконсолидоване* или *крхке демократије*, како ћемо их ми у раду звати. Какве су то демократије? Демократије и демократски процеси немају праволинијску путању кретања, већ су сачињени од успона и падова, па са тим у вези и можемо рећи да су *неконсолидоване* или *крхке демократије* недовршене форме у процесу демократског развоја. У том смислу Андреас Шедлер (Andreas Schedler) каже: „консолидација демократије завршава се кад демократски чиниоци успеју да успоставе разумну извесност о континуитету новог демократског режима, отклањајући изгледе за ауторитарну регресију... Појава неизвесности обележава почетак промене режима, а нестанак неизвесности обележава успешну кулминацију консолидације.“ (Schedler 2001)

Слично претходној Тери Карл даје своју дефиницију неконсолидованих демократија: „Током транзиције из ауторитарне владавине постоји једно изванредно стање неизвесности које карактерише висок степен непредвидивости, недостатак одговарајућих информација, права конфузија међу активистима;... акције током транзиције су неутврђене и неодређене одлуке по избору, а исходи су неизвесни. Консолидација демократије је дефинисана суштинским смањењем оне неизвесности која је толико извесна за транзицију. У ствари, ради се о институционализовању неког релативно високог ступња извесности кроз општи скуп правила (и формалних и неформалних), генерално схваћених политичких правила и релативно добро дефинисаних

програмских области.“(Carl 2006, 101-106)

На основу горенаведених дефиниција можемо закључити да су извесност и континуитет битне карактеристике консолидованих демократија, а оне су последица одређених друштвених одлика, које се односе на понашање, ставове и уставност: када се говори о понашању мисли се на то да нема значајних политичких група које озбиљно покушавају да униште демократију, што се тиче ставова ту се мисли на то да у случају озбиљних политичких криза преовлађује већина у друштву која је за поштовање демократских процедура и под уставност се мисли на то да сви главни владини и невладини чиниоци каналишу своје супростављене захтеве и жалбе кроз утврђене законе и процедуре демократског оквира (Коен и Лемпи 2013, 127).

Међутим, са друге стране, постоје и фактори који могу довести и до деконсолидације демократије, као што су нерешена територијална питања и етнички сукоби. Демократија, као што смо рекли раније, може проћи више својих фаза, али се може очекивати да ће дужи период консолидације омогућити њену стабилност и спречити повратак у ауторитарну фазу. Примера крхких демократија има много, па у том смислу можемо навести земље на простору Западног Балкана, државе на простору бившег Совјетског савеза, као и севера Африке и друге.

СТАЊЕ ИНСТИТУЦИЈА У КРХКИМ ДЕМОКРАТИЈАМА

Ако један демократски систем почива на институцијама, онда је логичан закључак да се крхка демократија састоји од крхких институција. Такве институције су врло слабе и никако не могу бити гарант очувања једног демократског друштва, већ пре наговештај његовог пропадања. Има више разлога зашто је то тако и они су међусобно условљени и повезани.

Први разлог у том смислу могао би бити историјски дисконтинуитет у развоју институција. Када то кажемо имамо на уму честе историјске преломе који су се неповољно одражавали на сазревање институција. Ту се пре свега

мисли на прекиде у развиту условљене дужим или краћим конфликтима, промене политичких система и слично.

Друго би била недовољна професионализација администарције и треће, наравно, политизација институција. Жан Моне у својим мемораима каже: „ништа није могуће без људи, ништа није трајно без институција“. (Monnet 1976, 360). Цео демократски систем функционише кроз мрежу институција, које треба да буду спона између грађана и елите, а преко којих остварујемо мањи или већи утицај на доношење битних одлука, па смим тим и на коначно управљање друштвом. Преко њих би требало да утичемо на креирање и доношење извесних политичких решења, а помоћу којих треба да заштитимо како своје тако и опште интересе.

Међутим, институције у крхким демократијама тако нешто не омогућавају, пре свега због тога што су оне *непрофесионалне* или *слабо професионалне*, затим *подложне корупцији* и *другим погубним утицајима*, а као њихова највећа слабост је *перманентна политизација*, што је, у ствари, узрок свих зала у крхким демократијама. Неки аутори (Коен, Лемпи 2013) наводе још једну њихову одлику која може бити од значаја у појединим крхким демократијама, а то је *неправичност у етничкој заступљености у подели власти*.

У наставку ћемо покушати да опишемо сваку посебно. Прво, иако институције у крхким демократијама пате од хроничне болести превеликог броја запослених, што је последица партијског намиривања, не може се, ипак, похвалити истинским професионалцима у својим редовима. Као последица транзиције у економској сфери јавља се огромна незапосленост и пауперизације већег дела становништва, која касније може да узрокује и морални пад појединаца. Јер они због своје егзистенцијалне неизвесности и угрожености пристају на труле компромисе. Тада грађани упадају у зачарани круг, који се манифестује тако да, а како би решили проблем личне незапослености, пристају на то да уђу у политичке партије које им касније, у зависности од степена лојалности и њихове ангажованости, обезбеђују посао у јавном сектору. Ниво потребног образовања, искуство у раду, додатне квалификације и друго, ништа од тога им није, иако формално јесте, потребно за рад у јавном сектору само ако су

чланови политичких партија. Таква ситуација даље додатно демотивише запосленог да ради на личном усавршавању на новом радном месту, јер верује да, с обзиром на начин како је до посла дошао, то му није ни потребно. Свест о раду у јавном сектору је потпуно искривљена, јер је опште мишљење, иако погрешно, да је много важније, што је апсурд посебне врсте, бити члан странке, него имати све друге потребне квалификације и квалитете потребне за рад у јавном сектору!?

То наводи на закључак да истинска професионализација и унапређење рада институција у крхким демократијама не само да не може бити тренутно извршена, већ се од саме елите то сматра претњом по један такав систем. Такве институције остају отуђене и дистанциране од грађана и ни мало им не служе у сврху заштите и остварења њихових права, већ су пре брана између грађана и елите. Друга, такође битна одлика институција у крхким демократијама је њихова подложност корупцији и другим погубним утицајима.

Разлози за тако нешто леже у политичком наслеђу бившег система, као и у девастацији државе и друштва услед недавних конфликта, ако говоримо о државама на простору Западног Балкана. Када се ради о политичком наслеђу ту се пре свега мисли на нејасност граница између јавног и приватног сектора, као и општег пада морала. Такође томе доприноси и несавршеност антикорупцијских мера и слабост судског система који је и сам захваћен корупцијом.

Недавни конфликти узроковали су пораст криминала и његово чврсто везивање за политичку елиту у којој и данас налази своје уточиште и заштиту. По мишљењу аутора Коена и Лемпија постоје три битна проблема који онемогућавају крхке демократије да се изборе са корупцијом: 1.) покретање и одржавање довољне подршке цивилног друштва напорима за дугорочни антикорупцијски програм; 2.) слаба посвећеност влада таквим пројектима, што је онемогућавало спровођење обнародованих циљева; и 3.) погрешна употреба или злоупотреба антикорупцијских механизма (специјализованих агенција, тужилачких овлашћења) као средстава за нападе на политичке противнике, што за последицу има трајно ниско поверење грађана у поменуте институције (Исто 142-143).

Ми бисмо овом додали да такав однос елита према овом врло озбиљном проблему није случајан, већ је то намерно и континуирано одржавање таквог стања зарад личних интереса, што доводи до феномена ,‘заробљене државе“! Пре него што се детаљније позабавимо проблемом перманентне политизације институција у крхким демократијама осврнућемо се на још један значајан проблем институција, посебно у оним друштвима која се одликују етничким плурализмом. Неко ће рећи да је плурализам етницитета богатство једног друштва, док, са друге стране, демократска пракса показује да је то више проблем и брига који у многоме оптерећује функционисање ионако крхких институција. Нерешена међуетничка питања радије су у државама крхке демократије решавана ратним конфликтима него демократским дијалогом, што је за последицу имало трајно неповерње и дистанцираност између етничких и/или религијских група. У таквом једном стању мало је простора за истински демократски договор, који треба да доведе до изградње таквих институција у којим треба да сви буду равномерно заступљени.

Проблем који се пред учеснике једног таквог договора поставља је да ли предност дати што равномернојем учешћу припадника свих заинтересованих етничких група или, као мерило, узети истински професионализам и знање? Иако на први поглед то не изгледа као тешка и нерешива дилема, ипак, није баш тако. Претерано инсистирање на што равномерној етничкој заступљености у институцијама за последицу може да има својеврсни етнички децентрализовани центризам и паралисање рада самих тих институција. Са друге стране давање важности знању и професионализму, а не етничкој припадности, може бити схваћено као угрожавање права одређених етничких заједница, па самим тим може постати основ за нове конфликте! Наравно елите етничких група неће се устезати да манипулишу правима народа које представљају и да борбу за заштиту истих користе као параван за оставрење сопствених интереса. Сада долазимо по нама кључног разлога слабости институција крхких демократија, који у ствари је главни узрочник нестабилности тог система као таквог. Перманентна политизација није нешто што та друштва

оптерећује од јуче, већ датира одавно. Неприкосновени ауторитет једне личности, једне или више партија довело је до једног стања беспоговорног прихватања поменутих ауторитета као јединих мерила за сва дешавања у друштву. Дуготрајност једног таквог стања имало је за последицу, чак, стварања једне посебне врсте менталитета грађана тих друштава, који у томе нису видели ништа лоше, штавише, такви, ‘лидери’ увек су прихватани као какве Месије. Иако се након грубог отрежњења то испостављало као велика заблуда није требало да прође много времена како би се упало у нову замку перфидне елите. Наравно, такво једно наслеђе није погодно еманципацији друштвених институција, па је до данашњег дана стање остало непромењено, са тенденцијом даљег погоршања. Свака, ‘нова’ елита у друштвима крхке демократије никада није ни покушавала до то стање промени, и зашто би када јој то није у интересу, већ је такву ситуацију обилато користила, сматрајући да стављање свих институција под своју политичку контролу нешто сасвим легитимно и што јој са правом припада. Она је то увек видела само као свој плен, а не као мотив и могућност истинског преображаја друштва. У наставку ћемо се детаљније позабавити суштином партија и партијске државе као главном препреком на путу истинске демократизације друштва.

ПАРТИЈСКИ ПЛУРАЛИЗАМ У КРХКИМ ДЕМОКРАТИЈАМА

Партијски плурализам у крхким демократијама нема дугу традицију, па због тога и његова улога у друштву није адекватна и примерена. Историјско наслеђе стварано у периодима тоталитаризма било једног лидера и/или једне партија у многome је утицало на стварање партијског плурализма у данашњим крхким демократијама. Транзиција из једнопартијског у вишепартијски систем није прошла и протекла на начин како је то било у неким другим друштвима. Елите једнопартијског система нису желеле да се одрекну привилегија које је власт као таква носила са собом, па су наставиле да егзистирају и у новим условима, али по старим правилима. Читав механизам одржања власти остао

је непромењен и очуван и у наредном периоду промењених околности. Непристајање на промену и прилагођавање новим околностима имало је последица по само то друштво. Међутим, ту цену није платила елита него, нажалост, сами грађани. У развијеним демократијама партије, уз ангажовање грађана, који на слободним и демократским изборима изражавају своје политичке преференције, артикулишу опште интересе и на тај начин представљају спону између друштва и државе. Са друге стране у крхким демократијама политичке елите, злоупотребљавајући читав механизам власти и изневеравајући поверење грађана више пута, имају за циљ да само очувају своје позиције по сваку цену. Због тога многи аутори овакав партијски плурализам сматрају потпуно супротним оном који постоји у западним демократијама, као и то да је претходни врло ломан, раскомадан, нестабилан, поларизован и слично (Исто 212).

Наравно да такви трендови неповољно утичу на даљи развитак тих крхких демократија и, штавише, доприносе њиховом огромном заостатку за савременим демократским друштвима у том смислу. Политичке елите, које су и саме поларизоване и располућене, вођене сопственим интересом и мотивом за самоодржањем осмислиле су врло подлу игру којој су сами грађани, пристајући на исту, дали легитимитет. Наиме, нове-старе политичке елите након периода конфликта и/или једнопартијске владавине у историји извесних крхких демократија су врло снажно подстицале партијски хиперплурализам, односно могућност лаког и брзог формирања политичке партије, као и њеног експресног укључивања у политички живот. Споља гледано то је изгледало као врло јак подстицај развоју демократског друштва, међутим, ако се зна како су те партије настале, односно ко их је формирао, са којим циљем и колико су трајале на политичкој сцени, онда то се не може сматрати неким успехом. Грађани, жељни демократије и намамљени новом политичком парадигмом, нису били свесни шта се иза брда ваља и шта им ,‘нова елита“ спрема. Поента је у томе да су упадали у један зачарани круг тако што су стално бирали једне те исте партије и њихове лидере и тако давали легитимитет онима који ће касније изневерити њихова

очекивања и то више пута. Међутим, услед јаке пропаганде преко контролисаних медија све би брзо падало у заборав и претходно изневеравање правдало неповољним историјским контекстом, тако да су исте партије могле поново да рачунају на своје старе бираче. Због привида партијског плурализма оваквог политичког система и његове специфичности, врло је тешко дефинисати и оценити исти познатим мерилима и критеријумима.

У процесу оцењивања степена институционализације партијског система аутори се користе познатим индикаторима, као што су: предвидљивост, стабилност и постојаност одређене групе партија између којих ће грађани бирати власт или опозицију, као и степен колебљивости изборног тела, учесталост успона и падова странака, ,‘укорењеност‘‘ партија у друштву, степена легитимности партијских система у проценама грађана и елита, као и степена унутрашње страначке демократије (Исто 219). Ако би ове критеријуме применили у оцењивању партијског система у крхким демократијама можемо закључити да се он не може сматрати консолидованим. Суштина партијског система у крхким демократијама је у томе да постоји тако уходан систем који политичкој елити омогућава да сва кретања у друштву држи под контролом, односно да има ,‘државу за себе‘‘. Партије, без обзира на њихов висок степен корупције и везе са тајкунима и организовим криминалом, низак ниво унутарстраначке демократије, као и низак ниво поверења грађана, успевају да одрже партијску државу. Јер новац и моћ су главни покретачи елита да сачувају овако накарадан систем. Идеологије су ту само политички маркетинг и мамац за лаковерне. Због тога је корупција, као што смо раније поменули, у крхким демократијама врло изражена, јер због свог монополског положаја и могућности да одлучују о свему партије су врло расположене да за одређену ,‘надокнаду‘‘ изађу у сусрет захтевима разних интересних група, наравно, на уштрб интереса већине. Демократије у странкама нема јер све су засноване на ,‘харизматичним‘‘ лидерима, који по принципу ,‘одозго-надоле‘‘ спроводе своју самовољу. Најближе руководство и чланство због сопствених интереса не желе да се супроставе ауторитарном лидеру и партијској

елити. Међутим, ако се то и деси разлог томе неће бити неко концепцијско размимоилажење, јер неког посебног концепта и нема и све је подређено политичком опстанку, већ жеља да се сачувају сопствени интереси. Систем такав какав јесте то им и омогућава, што за последицу има даљу дефрагментацију партијског система, али не са намером да се на тај начин у партијски живот уведу нове идеје и људи, као и да се повећа политичка партиципација грађана, него да се старим политичким актерима продужи политички живот! Све то за последицу има општи пад поверења у партије и њихове лидере, као и константан пад излазности на изборе, али их то не тангира превише, јер имају довољно својих страначких војника који ће им на неким наредним изборима дати легитимитет.

О УЛОЗИ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У ДЕМОКРАТСКИМ ПРОЦЕСИМА НА ПРИМЕРУ УЧЕЊА СИМОН ВЕИЛ И РОБЕРТА Е. ГУДИНА

Као што смо у претходном делу показали да међузависност слабости институција у крхким демократијама је више него очигледна, с том разликом што је њихова политизација, као начина њихове потпуне контроле, најважнија слабост. Начин политичког организовања у форми партијског плурализма је сасвим легитиман и присутан је у свим демократским системима. Међутим, начин на који је он организован и са којом намером у крхким демократијама иманентан је само таквим друштвима. Када се у теорији говори о значају и улози политичких партија у демократском друштву уопште посе дијаметрално супротна мишљења, која се крећу од тога да једном друштву партије нису потребне до тога да оно без партија не може да функционише. Са тим у вези навешћемо два таква примера. Први пример представља учење Симон Веил (Simone Weil) о политичким партијама, а други учење Роберта Е. Гудина (Robert E. Goodin). О ставу Симон Веил о политичким партијама сазнајемо посредно из есеја Даниела Бенсаида (Daniel Bensaid) „Permanent scandal”, објављеном у зборнику *Democracy in what state?* (2011). Ту су истакнути њени основни ставови о политичким партијама

и њиховој улози у демократском друштву. Даниел Бенсаид, цитирајући Симон Веил, каже да она није била вољна да баш усвоји позицију самодовољне „безпартијности”, већ да је наговештавала да треба да се припремимо на то да се ослободимо политичких партија (Исто 40).

По његовом мишљењу тај став има смисла ако се узме у обзир и њена тврдња да „структура сваке политичке партије подразумева „прохибитивну аномалију”: политичка партија је машина за фабриковање колективне страсти и врши колективни притисак на свачије мишљење” (Исто 40). Такво њено гледиште о политичким партијама није изненађење, с обзиром на то, тврди Даниел Бансаид, да је искусила уживо страшне трансформације велике партијске машинерије у међуратним годинама, као и гушење политичког плурализма (Исто 40). То је имало за последицу потпуну трансформацију њеног погледа на друштвену стварност тако што се њена пажња са друштвене збиље и њених проблема потпуно усмерава ка „безусловној жељи за истином”, попримајући потпуно теолошки карактер. Такво откровење кроз милост и таква потрага за чистотом, сматра Бансаид, води неизбежно ка парадоксу *ауторитарног индивидуализма* (Bensaid 41).

Симон Веил, одбацујући сваки ауторитет колективитета, арбитрарно успоставља, по мишљењу Бансаида, сопствени ауторитет. Ако искључимо колективни ауторитет, пита се Бансаид, шта онда уместо њега? По замисли Симон Веил изборни систем у ком кандидати пре него што би понудили свој политички програм, требало би да пруже чисто субјективно мишљење о одређеним питањима (Исто, 41). То би значило да „више нема партија, ни левице ни деснице, само облак прашине променљивих мишљења оних изабраних који би се удруживали или не у складу са „начином на који се ствари природно одвијају и афинитетима” (Исто 41).

Даниел Бансаид сматра да незадовољство лошим партијским системом не значи и његово потпуно одбацијање, већ да би требало то стање превазићи. Такође, каже да је неповерење у партије легитимно, али је претерано „партијској форми” импутирати посебну одговорност за претњу бирократизације и болести век (Исто 42). Он на крају закључује да „сузбијање политичких партија у сврху

обарања њихове фетишизације, како то предлаже Симон Веил, на начин слабог организационог детерминизма само их натурализује уместо да их историцизује, тј. потребно је промишљати их кроз њихове еволуције и варијације у функцији промена друштвених односа.” (Исто 42).

Идеје Симон Веил, иако по много чему искључиве и спорне, не смеју се потпуно одбацити, јер, по нашем мишљењу, одређени њени ставови нису изгубили на актуелности, штавише живљи су него икад! Насупрот томе Роберт Е. Гудин (Robert E. Goodin) у својој књизи *Innovating democracy* (2008), вршећи мали експеримент, покушао је да докаже да тако нешто као, како је он назвао, No-party democracy, демократско друштво без партија није могуће. То је покушао да докаже следећим тврдњама:

1. Демократија захтева то да заједница буде колективно само-законодавна.

2. Образложење (ratio) је потребно да би стварно имали „дат закон за себе” и да буде „само-доношење закона” у истом смислу.

3. Колективно образложење (ratio) је неизбежно одсутно код некоординисаних гласова независних актера у Не-партијској демократији.

4. Не-партијска демократија није демократија уопште.

5. Прецизирајући гореизнете тврдње Роберт Е. Гудин каже да оно што недостаје непартијској демократији да буде стварна демократија је образложење или *ratio*,

као основ владиним законима, а што је неопходно за доношење закона нама самима. Јер то је оно, тврди он, што странке обезбеђују, координирајући различите намере својих чланова кроз колективну дејственост партије и њеног програма. Такође сматра да је за испуњавање наведених услова за истинско функционисање демократије потребно бар две партије. У истом смислу наводи да демократија са више партија може да узрокује исте проблеме као и непартијска демократија.

Разлог томе је тај што се при стварању веће коалиције непосредно након избора, партије које у томе учествују основ за тако нешто не налазе у кохерентном *ratio*, већ у међусобној трговини и трампи министарствима. Иако у највећем делу

овог поглавља Гудин инсистира на партијској демократији, ипак, у одељку који носи наслов „Beyond party democracy” оставља могућност постојања демократије изван партија. Са тим у вези он каже да нам можда нису потребне партије које би нам говориле које су праве опције и како треба да мислимо о њима, када конструишемо њихова образложења и сврхе. Он каже да ако тежимо да за наше законе имамо појединачна кохерентна образложења, онда делиберација у грађанском друштву не мора да иде у правцу консензуса о томе која опција треба да буде изабрана, већ зашто нека опција треба да буде изабрана. Када се каже консензус мисли се на давање образложења и оправдања закона, јер тада и само тада ће грађани демократски „доносити законе за себе саме”. (Исто 221-222).

Међутим, иако прихвата делиберацију као вид дискурса у сврху обезбеђивања образложења (ratio) за предложена решења, ипак, цитирајући Манина (Manin) каже „да је ограничени партијски плурализам потребан за ефикасну делиберацију.” Такође, додаје и то да, „иако је филозофска чињеница да „доношење закона за себе саме” захтева грађане који ће бити у стању да колективно изаберу између различитих потенцијалних добро образложених закона, ипак, у практичном смислу много је бољи начин да се до тога дође преко компететивних партија!” (Исто 223).

Представљање ова два опречна мишљења има за циљ да нам касније помогне у конститусању нашег виђења места партија у процесу превазилажења крхких демократија, а у правцу институционализације делиберативне демократије, као могућег решења проблема друштва крхке демократије.

ДЕТРОНИЗАЦИЈА ПАРТИЈА У КРХКИМ ДЕМОКРАТИЈАМА КАО УСЛОВ ДЕКОНСТРУКЦИЈЕ ПАРТИЈСКЕ ДРЖАВЕ

До сада смо успели да докажемо да партије и партијски плурализам у крхким демократијама не могу бити гарант очувања демократских вредности, већ, штавише, представљају главну препреку даљем развоју демократског друштва. Видели смо да у теоријама различитих аутора

има супротних мишљења о улози и значају партија у политичким процесима. По нашем мишљењу партије у крхким демократијама имају врло привилеговано место, штавише, имају „краљевски третман”, иако тај статус никако не заслужују. Партије у крхким демократијама нити су саме демократске нити доприносе развоју демократије, већ су оруђе у рукама политичке елите, која преко партија има потпуну контролу над свим друштвеним кретањима. Формално гледано партија и није носилац суверенитета једне државе, већ је то грађанин-појединац!

Уставно право сваког грађанина је да са навршених осамнаест година може да бира или буде биран. Овим се хоће рећи да је пунолетни грађанин довољно свестан и способан да сам доноси политичке одлуке и да износи политичке ставове. Он може, али не мора, да се политички ангажује тако што ће формирати или се прикључити већ формираној политичкој партији преко које ће утицати на доношење битних политичких одлука, оних одлука које су од значаја за ширу заједницу, а исто тако може у политичким процесима да учествује и као слободан и независтан појединац. Међутим, политичке елите, а како би сачувале овако предполитичко стање, на врло перфидан начин злоупотребљавају своје позиције и доносе законе и подзаконска акта како би ово стање формализовали и легализовали. Тако на пример у неким државама (Србија), да би се регистровала политичка партија потребно је да се прикупи најмање 10000 потписа пунолетних грађана. Овај, по нашем мишљењу, дубоко противустанован и дискриминаторски пропис онемогућава многе грађане, који би желели да са новим идејама изађу на политичку сцену, да уопште приђу политичкој арени, а поготово да ту изврше било какав утицај или не дај Боже изврше неке промене! Због тога сви политички процеси се дешавају у врло уском кругу међусобно интересно повезаних партија и појединаца, стварајући тако једну строго контролисану и херметички затворену политичку класу!

Сваки покушај да се на њу било споља, а још мање изнутра, утиче са циљем разбијања монопола у процесу одлучивања, завршава се безуспешно. Извршна власт има доминантан утицај на све друштвене институције, па, чак, и

на друге две гране власти судство и парламент. Контрола над медијима се подразумева. Поставља се питање како у овим недемократским условима је могуће учинити било шта на пољу друштвене трансформације. Ако смо раније рекли да политичке елите, преко политичких партија, имају „ексклузивно право” на заступање ставова и интерпретацију политичких преференција грађана, како је онда могуће било какво ангажовање на пољу друштвеног редизајна? Могућности за тако нешто јесу мале, али ипак постоје. Рекли смо раније да посебан положај у друштвеним процесима партијама и њиховим врхушкама омогућава прегршт привилегија и да се оне тога неће тако лако одрећи. Налазећи се на самом трону у хијерахији политичког плурализма, за десет места изнад свих осталих учесника, оне не виде, нити им је то у интересу, потребу да за било каквим друштвеним променама. Уместо да буду носиоци развоја једног демократског друштва у смислу омогућавања што веће партиципације грађана у процес политичког одлучивања, оне, захваљујући својој партијској машинерији, манипулишући истином о стварном стању у ком се друштво налази, грађане држе у незнању и спречавају сваки покушај у том смислу. То за последицу има стварање једне потпуно партијске државе, која има за циљ само то да буде уточиште једне отуђене елите! Зато се морамо сложити са извесним ставовима Симон Веил изреченим о политичким партијама, који имају за циљ дефетишизацију и разбијање монопола истих. С тим у вези сматрамо да партије морају бити *детронизирани*, односно ускратити им привилегован положај и „краљевски третман” у политичким процесима. Такође нисмо ни за то да им се потпуно онемогући учествовање у политичком животу, јер оснивање политичких партија представља легитиман начин политичког организовања, али јесмо за то да имају исти статус и третман као и све остале асоцијације, покрети, невладине и друге организације, покрети или независни појединци, који равноправно учествују креирању друштвеног амбијента. Овом приликом хоћемо да изразимо наше неслагање са ставом Роберта Е. Гудина да само политичке партије могу рационално да заснују одређена политичка решења и да „доносе законе за нас саме”, већ то право и потенцијал имају и сви остали учесници, које

не треба потцењивати, у политичком животу и то им нико не може ускратити. Политички и друштвени миље обликује одређене, па, чак, и филозофске ставове, а у случају Роберта Е. Гудина је то више него очигледно. Међутим, сада се само по себи намеће питање како у крхким демократијама и у тако непријатељским околностима омогућити и обезбедити што веће ангажовање грађана у политичким процесима?

ПОТЕНЦИЈАЛИ У КРХКИМ ДЕМОКРАТИЈАМА ЗА ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРЕОБРАЖАЈ

Као што се да закључити из претходног одељка свака даља акција усмерена ка друштвеном преображају неће бити подстакнута, а још мање извршена, од стране политичке елите. Она за тако нешто нема интереса, јер би у том случају само угрозила своје позиције, што би се народски рекло „неће да сече грану на којој седи”. У најбољем случају политичка елита ће и даље одржавати привид партијског плурализма, како се „контролисани хаос” не би отео контроли и довео до нежељених последица по саму елиту. Ако се та потребна трансформација друштва и деси, сигурно се неће догодити по принципу „одозго-надоле”, већ ће морати „одоздо-нагоре”. Ко у том случају треба да покрене, а по могућству и спроведе, неопходни институционални преображај? Главни актери ове мисије требало би да буду сами грађани, бар већина њих, који су остали са друге стране поларизованих друштава крхких демократија. Грађани ће морати да се сами организују ако желе да спасу своју аутономију и достојанство као грађанина и да спрече свако даље пропадање и кретање друштва ка његовој ауторитарној фази. Они остају последња снага која се може одупрети себичној и отуђеној елити. Нико други то не може да уради уместо њих, јер њихово друштво и њихов живот у њему тиче се само њих и никог другог. Све вредности плуралистичког и демократског друштва биће трајно угрожене или, чак, и уништене, ако се не супротставе бахатој елити. Како то учинити? Као што смо рекли актери овог процеса морају бити из цивилног сектора, тзв. Трећег сектора, неформалне сфере итд., све су то синоними за ону друштвену сферу која је са друге стране друштвеног пола.

Јер једино са те стране може доћи до истинске друштвене трансформације, као и, чему се надамо, институционализације делиберативне демократије.

Да би дошли до крајњег циља, а то је квалитативно превазилажење крхке демократије, сматрамо да као прво треба успоставити међуграђански дијалог. Дијалог између грађана је подстакнут њиховим осећајем несигурности и неизвесности даљег егзистирања у једном друштву као што је друштво крхке демократије. Перманентна транзиција друштва довела је до губитка два најважнија ресурса у њему – људи и времена. Трошећи своју основну супстанцу крхке демократије цуре као песак међу прстима и одлазе у неповрат. Овако утврђене непобитне чињенице једног друштва крхке демократије треба да буду резултат продубљеног дијалога међу грађанима. На тај начин грађани долазе до детекције првог озбиљног проблема у процесу трансформације система крхке демократије. Први и једини проблем је само друштво крхке демократије, односно крхка демократија као таква!

СВИ И СВЕ КА ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈИ ДЕЛИБЕРАТИВНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Рекли смо раније да превазилажење стања крхке демократије није интерес елите, већ слободних и једнаких грађана. Због тога треба да сви грађани и све асоцијације, организације, покрети, удружења и друго буду посвећени том циљу, као каквом општем добру ка ком ваља ићи. Постићи један такав општи консензус у једном располућеном, разједињеном и пасивизираним друштву врло је тешко. Истицати само аномалије и слабости друштва крхке демократије није довољно. Потребно је више од тога да се само каже против чега се боре, већ и за шта и на који начин. Овде није довољан само дијалог него сада треба укључити и делиберацију, као његов виши ниво. Истинска делиберација међу свим заинтересованим актерима треба да утврди шта и на који начин треба да се дође до претходно, на делиберативним принципима, утврђеног циља. Ко су све актери овог процеса трансформације друштва крхке демократије? Рекли смо сви грађани, или бар већина, и све асоцијације, организације, покрети, удружења и све

друге форме повезивања и деловања. Сви су на истом задатку потпуне промене друштвеног живота у ком егзистирају, јер само тако ће успети да опстану и да сачувају своју аутономију и аутентичност. Више неће бити само декор псеудопартијског плурализма, већ истинске друштвене снаге од којих зависи очување демократских вредности. Као што ни друштво не може бити демократско ако су његови актери устројени и функционишу по недемократским принципима, тако ни то ново друштво коме се тежи не може опстати по принципима делиберативне демократије ако оне снаге које треба да до њега доведу не придржавају се делиберативних принципа! Досадашња делиберативна „достигнућа” у форми мини-јавности никако не могу задовољити тежњу оних којима је циљ истинско друштво делиберативне демократије и пре су ограничени друштвени експерименти него озбиљан покушај ка истинској друштвеној трансформацији. Оне су показатељ неслободе, немоћи и потпуне контроле демократског друштва пре него његове снаге, и као такве нису и не могу бити довољан покретач друштвеног редизајна. Док мини-јавности не постану макси или опште јавности немогуће је очекивати било какву промену уопште.

Само општа јавност, која делује по принципима делиберативне демократије, ослобођена стега политичке елите може да доведе до опште трансформације. Јер друштвеност као таква није и не може бити производ политичке елите, јер је она (друштвеност) и по обиму и по снази вишеструко превазилази. Зато она треба да превазиђе то стање, друштво елита и маса и да доведе до новог поретка тзв. *елитизованог друштва*. Такво ново и унапређено друштво треба да почива на принципима делиберативне демократије чији су сви чланови једнакији међусобно и са много више аутономије одлучивања него што је то био случај раније, али и сами другачији и бољи и са много више компетенција за политичко деловање. Зато смо горе рекли да општа јавност, садржана од небројано актера, међусобно хоризонтално и вертикално повезана *јавним умом* или *јавном филозофијом* обезбеђује шири консензус о томе ко, шта и на који начин треба да обезбеди нови друштвени контекст. Само поштовањем и придржавањем делиберативних принципа сви

друштвени актери укључени у општи преображај могу себи обезбедити легитимитет и поверење потребно за остварење постављеног циља. Диверзитет друштва захтева и диверзитет свих оних учесника небитно на начин организовања, који треба да у јавном дискурсу по принципима делиберације дођу до најбољих решења за сваки сегмент друштва. У том смислу потребно је да чланови свих асоцијација, удружења, покрета, организација и сл., као и сви независни учесници тог процеса у јавној делиберацији слободно и несметано износе своје разлоге и аргументе у сврху постизања најбољих решења. На принципима делиберативне демократије засноване све асоцијације ће ангажовањем својих чланова и других појединаца јавно представљати своја решења примерена проблему на који се односе, а то је, као што смо рекли, само друштво крхке демократије. Та решења, као плод опште делиберације вођене између свих учесника, треба да доведу до увида у суштину проблема друштва крхке демократије, односно да нам недвосмислено покажу шта та друштва највише оптерећује. Ако делиберативан процес буде правилно вођен доћи ће се до закључка да политичке елите преко псеудо партијског плурализма представљају највећу сметњу квалитативној трансформацији друштва и његовом институционалном редизајну. Решење за проблем на свеопште усвојеној агенди, наравно, до кога се опет дошло делиберативним путем било би, као што је раније речено, потпуна *детронизација политичких партија* као суштине партијске државе, што треба касније да омогући њену потпуну *деконструкцију*. Тиме би се отворио пут свим актерима који су до тога довели да преузму одговорност за даље вођење друштва. Нестанак дотадашњег партијског система са сцене не сме да буде основ за обнову бившег система у новом руху, односно да асоцијације ускоче на место партија и да се настави са старом праксом, већ то може да буде само могућност да на легитиман начин дође до новог устава који ће потпуно институционализовати делиберативну демократију! Асоцијације, организације, покрети, удружења и сви други видови удруживања грађана треба да буду засновани на добровољној бази њених чланова, што ће рећи да они имају потпуну слободу да својевољно уђу или

напусте одређене асоцијације. Мотив за улазак у поменуте асоцијације или остале видове удруживања и организовања могу бити мотивисани личним и субјективним, као и разлозима друштвене одговорности. Ови потоњи су много важнији иако нису увек примарни приликом одлучивања сваког будућег члана везано за улазак у неку асоцијацију. Међутим, иако то нису у почетку морали би то бити касније, јер сврха једне такве асоцијације или било ког другог вида удруживања грађана требало би да буде њено ангажовање на унапређењу друштвеног живота свих његових чланова. Да би се тако нешто постигло потребно је да свака асоцијација или било која друга форма удруживања грађана функционише по принципима делиберативне демократије. Зашто? Зато што само делиберација омогућава продубљени увид чланова заједнице и онемогућава слепо инсистирање на остварењу сопствених интереса, односно да интереси свих чланова заједнице морају бити подједнако уважени. Устројене на тај начин асоцијације, организације, покрети, удружења и сл. могу бити адекватна места на којима грађани могу да остваре своје потенцијале и унапреде сопствену аутономију, али не само то, удружене са свим осталим асоцијацијама и осталим формама удруживања у једном друштву оне могу да постану и носиоци друштвеног преображаја. Које су то делиберативни принципи на којима треба да буде заснована асоцијација? Скуп делиберативних норми се током времена мењао, као и то да нису све успеле да се одупру изазовима данашњег тренутка. Оне које су у томе успеле су: *аутономија, једнакост, међусобно уважавање, слободан проток идеја, заједничка основа, рационалност и емоције.* (Hartz-Karp 2007)

Постепеним успостављањем заједничке основе између већине учесника у друштвеном животу на делиберативним принципима долази се до сазнања да је промена друштвеног система неопходна, односно да је прави тренутак да сви грађани и све асоцијације начине тај одсудни корак у правцу институционализације делиберативне демократије. Њихова улога је у томе да коначно преузму одговорност на себе за креирање јавне политике, али и њеног спровођења! Поента је у томе да нејавна сфера постане јавна, односно да се *владање замени управљањем!*

Сличне идеје у правцу друштвеног преображаја могу се наћи код одређених аутора (Elstub 2008, Thompson 2008, Goodin 2008), али ако би их и покушали развити до њихових крајњих консеквенци не би довеле до жељеног циља. Разлога, по нашем мишљењу, за то има више и међусобно су испреpletани. *Центризам* сопствене друштвене стварности, у смислу недовољног и непотпуног критичког односа према њој самој на начин истицања *самодовољности, непроменљивости и континуираности* њених институција и друштва у целини, условила је суштински *паралелизам и дуализам* двеју сфера на нормативном нивоу, а што је за последицу у друштвеној пракси имало *псеудо еманципацију и притајени конформизам!* Поента је у томе да су аутори углавном за објекат своје критике имали друштво ком су и сами припадали. Са једне стране за њихов став се може наћи разумевање ако се узме обзир ниво развијености и зрелости институција у западним демократијама, које су далеко изнад истих у крхким демократијама. Међутим, данас политичка стварност и у западним демократијама је далеко од идеалне (Rosenberg, 2007), па није сасвим јасно зашто нису у својим теоријама инсистирали на потпуном друштвеном преображају. Зашто су јавни сектор остављали нетакнутим? Крајњи њихов домет у теоријском смислу било је осмишљавање начина (уз помоћ делиберативних норми) за успостављење праведнијег система партиципације грађана у доношењу битних политичких одлука, али не и тога како „овладати” институцијама, које су, ипак, под контролом Владе. Због тога, чак, и у теоријском смислу, није дошло до таквих револуционарних решења која би представљала потпуни раскид са досадашњом демократском праксом.

Ту долазимо до тачке прелома, где многи аутори на нормативном плану нису хтели или нису могли да пређу ту границу између нејавне и јавне сфере него су, иако су били свесни чињенице да партијски плурализам у њиховим друштвима све теже функционише, да грађани све више бивају разочарани у политику и политичаре, као и то да је излазност на изборима све мања (Nino, 1998 , Rosenberg, 2007), тврдоглаво истрајавали на томе да је такав систем, без обзира на његове слабости, ипак, најбољи систем од свих

демократских система. Доказ томе је тај да су се сви њихови напори да у теоријском смислу дају адекватан одговор на тренутну кризу демократије завршавали на томе, као што смо рекли, како да грађани на основу делиберативних принципа ојачају свој политички капацитет и што равноправније учествују у креирању јавне политике. Међутим, скоро нико од тих аутора није био довољно храбар, макар и на теоријском нивоу, предложи такав систем који би грађанима дао прилику и да ту јавну политику спроводи на неки начин. Брус Ејкерман и Џејмс С. Фишкин (Ackema, Fishkin, 2002), на пример, изнели су идеју о одржавању Дана делиберације, када би скоро сви грађани једног друштва (читај америчког), једног дана, уместо да гласају, узели учешћа у креирању јавне политике, али за чије спровођење би опет била задужена политичка елита, а не грађани. Али шта је гарант да ће политичка елита поступити у складу са одлукама грађана донетих у Дану делиберације, када је политичка елита небројано пута изневерила очекивања грађана. Слично се може приговорити и Елстубу, који је покушао да направи синтезу асоцијативне и делиберативне демократије, а како би на тај начин дошао до друштвене трансформације, али без успеха, пошто се његова концепција завршила немогућношћу премошћавања јаза између јавне и нејавне сфере, односно да упркос томе што је инсистирао на давању легитимитета асоцијацијама, као форми политичког организовања, које треба да на основу делиберативних принципа дођу до битних друштвених одлука. Међутим, у његовом делу се не види како оне то могу да спроведу, ако то сама Влада не жели из њој знаних разлога, и тако оне (асоцијације) остају само кооптиране у једном строго контролисаном систему. Као што смо више пута до сада наглашавали аутори са Запада у конципирању својих теорија полазе од непосредне политичке праксе, из које некритички преузимају одрђене елементе. Ту пре свега мислимо на партијски плурализам, који у тим теоријама бива потпуно интегрисан без било каквог прилагођавања, штавише, он је једини неупитан моменат читаве концепције. Вера у непогрешивост сопственог партијског плурализма до те мере, узроковаће мањкавост саме теорије, која касније ни на практичном плану не може произвести већи ефекат.

У саму теорију је, несвесно или свесно унет „вирус”, који има за циљ да опструира читав систем у одсудном тренутку. Зато сматрамо да је читав покушај те врсте лицемеран и неискрен, јер се тобоже брине о томе да грађани у што већем броју учествују у политичким процесима са циљем да што непосредније утичу на доношење што промишљенијих и исправнијих одлука, као и тражењу што подеснијег начина за тако нешто, на пример путем делиберације, са једне стране, док, са друге стране, не каже се ништа о томе шта у ставри онемогућава те исте грађане да заиста буду „господари сопствене судбине”. Наиме, суштина је у томе да дође до потпуне смене система, односно да уместо *Deliberation day*, по нашем мишљењу, уследи *Deliberative revolution*, где би све асоцијације, организације, покрети и сви остали грађани одлучно кренули у промене тако што би тада уместо да донете одлуке проследи политичкој елити на даље поступање и спровођење, одлучили да, као прво, ускрате свако право и привилегију да неко други одлучује уместо њих, као и то да преузму одговорност за спровођење донетих одлука на бази делиберације.

УПРАВЉАЊЕ А НЕ ВЛАДАЊЕ КАО НАЧИН ФУНКЦИОНИСАЊА ДРУШТВА ДЕЛИБЕРАТИВНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

У овом одељку ћемо покушати да још прецизније утврдимо начине функционисања једног новог друштва које је потпуно трансформирано и сасвим дистанцирано од досадашње демократске праксе. За ту намену искористили смо неке идеје Алесандра Фераре, наравно прилагодивши их потребама нашег рада, а које је изнео у својој књизи *The democratic horizon-Hyperpluralism and renewal of Political liberalism*(2014)(Ferrara 2014). Због све тежег стања у коме се демократија у 21. веку налази, односно због појаве нових „непријатељских” околности који је оптерећују, потребно је пронаћи начин како би се са тим изборили. Он сматра да сама демократија захваљујући тако нечем као што је *демократски етос*, чија је главна одлика *отвореност демократије*, може на свом *хоризонту*, без обзира на непријатељске услове у

којима сада егзистира, пре или касније, угледати потенцијално решење (Исто 13-14). А то светло на хозонту, по нашем мишљењу, могло би да буде потпуна институционализација делиберативне демократије. Не може се рећи да би то био закључак оног о чему је Ферара писао, јер он делиберативну демократију помиње у специфичном контексту, односно сматрао је да управљање и делиберативна демократија удружени могу довести до веће и боље координације акције различитих чинилаца на наднационалном нивоу. Оно чему његова размишљања теже везано за даљи развој демократије је форма политичког режима изван националних граница. У том смислу он не подрзумева одређену наднационалну Владу која влада светом, већ постојање таквог начина *управљања*, који не би био мање демократичан. Штавише, оно би подразумевало одсуство сваког наметања силом било какве одлуке или закона на начин како је то предвиђено процедурама компетативне демократије, већ би се *управљање* спроводило *меким правом, отвореним методом координације, стандардизацијом, најбољим праксама и моралним убеђивањем*. Међутим, морамо прво да прецизирамо и појмовно одредимо *владање и управљање*. Ферара сматра да нам је свима познато шта значи *владање*, па са тим у вези он каже да у демократском систему, било да је он демократски легитимитет стекао путем директног гласања као у председничком систему, или на начин „гласања о поверењу” чланова већине у парламенту, имаоци извршне власти исту спроводе на начин креирања политике, покретање законских иницијатива и доношења буџета (Исто 171). Поента је у томе да влада управља нашим акцијама кроз доношење и спровођење закона, који су обично, ако их се не придржавамо, подржани различитим врстама санкција. Са друге стране *управљање* се, по тврђењу Фераре, различито дефинише, па је оно за једне посебна врста *владања*, која промовише мрежни тип, хоризонталне, нехијерархијске везе између институционалних сегмената јавног сектора, а почива на принципу субсидијарности уместо на централизованом доношењу одлука. За неке друге ауторе *управљање* представља успон „делиберативних полиархија”, које стоје између корпоративних приватних актера и институција, а то укључује већи опсег актера и заинтересованих страна него

што је то случај код традиционалних владиних институција (Исто 171). Међутим, по мишљењу Фераре, *управљање* треба дефинисати не на основу тога ко учествује у томе или на основу циља процеса, већ у супротности са владањем, па у том смислу предлаже следећу дефиницију упарављања као: „координацију и регулацију политичке акције у одсуству капацитета увођења санкција за непридржавање” (Исто 173).

Овде Ферара има на уму Веберову идеју о томе да држава и влада могу у неком тренутку, а како би спровели своје одлуке, да примене физичку силу. То није случај са *управаљањем*, она, по мишљењу Фераре, иако вуче порекло из корпоративног света у смислу помирења и хармонизације потреба, преокупација и тежњи које потичу из менаџмента, потрошача, заинтересованих страна и локалних заједница, не може да остане талац области економских и индустријских односа. Због тога одлуке које потичу из структура *управљања* имају за циљ да *орјентишу без обавезивања*, без формалне субординације аутономији индивидуалних или институционалних учесника, као и то да ни у једном делу процеса нема примене силе (Исто 173-174). На чему онда почива снага упарављања ако не може да се ослони на употребу силе, пита се Ферара и каже да она почива на *меканијој* врсти монопола и то на *монополу приписивања легитимитета*. Он под тим мисли да је суштина структура управљања у томе да једино *агенција за координацију* може да да легитимитет акцији координисаних учесника (Исто 174). Иако смо малопре поменули да у случају неизвршења одређених акција координисаних од стране структура управљања, нема директних санкција, ипак, то посебно наглашавамо због потреба нашег рада, има индиректних санкција које се огледају у томе, да приликом кршења или занемаривања директива, смерница или параметара датих од поменутих структура, може доћи до увећања ризика неиспуњења циљева и користи које они носе. Да се то не би догодило потребно је као прво правилно утврдити који то циљ представља вредност по себи и може бити довољно јак мотив за све или већину актера једне заједнице. За ту сврху нема бољег начина од саме делиберације која треба да сачува саме актере од њих самих, како их себични интереси не би завели и

одвели на погрешну страну. Зато управљање и делиберативна демократија представљају логичан спој, који треба да одржи фокус свих актера на оно што је од општег интереса, а то је друштво слободних и једнаких грађана. У том смислу Ферара каже да су управљање и делиберативна демократија компатибилни двоструко. Прво је то да делиберативно разумевање демократског процеса може боље да објасни процесе *моралног убеђивања* на раду у *управљању*, а друго је боља концептуализација права, која ублажава њихову потенцијалну тензију са демократском вољом грађана (Исто 182). Тако делиберативни поглед демократије може да нам понуди адекватнији концептуални оквир за разумевање природе и функционисања *моралног убеђивања*, који конституише најбољи инструмент за координацију у процесу управљања и може боље објаснити зашто *меко право* може да врши своју функцију, чак и у одсуству могућности увођења санкција (Исто 183).

Иако је Ферара овим структурама *управљања* имао за циљ повезивање и координисање акција између различитих учесника на глобалном нивоу, ми сматрамо да, иако, ове идеје могу томе да послуже, треба бити мање претенциозан, па полазећи од особености сваког друштва, исте могу користити у сврху како трансформације сваког друштва појединачно тако и у сврху њиховог даљег функционисања, али, подвлачимо, само на локалном нивоу, односно нивоу појединачног друштва, где ће његови специфични актери моћи да прилагоде принципе *управљања* специфичностима самог друштва.

ЗАКЉУЧАК

Овим последњим делом смо обезбедили све нормативне елементе потребне за теоријски покушај квалитативне трансформације друштва крхке демократије. Сада би са тим у вези могли шире и детаљније да екплицирамо наше виђење друштвене трансформације пошто су нам на располагању сви главни чиниоци овог процеса: актери (грађани, експерти, асоцијације, покрети, организације, удружења и друго), затим имамо циљ- институционални редизајн друштва

(институционализација делиберативне демократије), начин повезивања и деловања по принципима делиберативне демократије, као и основу структура управљања, као начина организације и вођења друштва, што би све заједно требало да доведе до делиберативног устава, као формализације делиберативне демократије. Међутим, овде ћемо морати стати, јер делиберативни устав је тема за себе и превазишла оквир овог рада. О томе неком другом приликом.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Коен, Л. И., и Лемпи, Џ. Р. (2013), *Прихватање демократије на Западном Балкану, од постконфликтних битака ка европској интеграцији*, ДАН ГРАФ Данас, Београд.
- Ackerman, B. and Fishkin, S. J. (2004), *Deliberation day*, Yale University Press, New Haven & London.
- Carl, T. (2006), „From Democracy to Democratization before and after Transitions from Authoritarian Rule“, *The Diversity of Democracy: Corporatism, Social Order and Political Conflict*, Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Daniel Bensaid, D. (2011), „Permanent scandal“, *Democracy in what state?*, Columbia University Press.
- Elstub, S. (2008). *Towards a Deliberative and Associational Democracy*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ferrara, A., (2014), *The democratic horizon-Hyperpluralism and renewal of Political liberalism*, Cambridge University Press.
- Goodin, R. E. (2008), *Innovating Democracy: Democratic Theory and Practice after the Deliberative Turn*, Oxford: Oxford University Press.
- Gutmann, A. & Thomson, D. (2004). *Why Deliberative Democracy?* Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Hartz-Karp, J. (2007). “Understanding Deliberativeness: Bridging Theory and Practice”. *The International Journal of Public Participation*, 1 (2), pp. 1-23.
- Mansbridge, J. (2006). “Norms of Deliberative Democracy - The Inductive Study”. *Journal of Public Deliberation*, 2 (1), pp. 1-47.
- Nino, C. S. (1998). *Constitution of Deliberative Democracy*, New Haven and London: Yale University Press.
- Rosenberg, S. W. (2007). ”An Introduction: Theoretical Perspectives and Empirical Research on Deliberative Democracy” in S. Rosenberg (ed.), *Deliberation, Participation and Democracy: Can the People Govern?*

London: Palgrave MacMilan, 1-22.

Schendler, A. (2001), „Taking Uncertainty Seriously: The Blurred Boundaries of Democratic Transition and Consolidation”, *Democratisation* 8, no. 4.

Thompson, D. (2008). „Deliberative Democratic theory and Empirical political Science”. *Annual Review of Political Science*, 11, 497-520.

Miljan Milisavljevic

**QUALITATIVE OVERVIEW PROPOSAL OF
FRAGILE DEMOCRACY**

Resume

The paper presents a critical analysis of state of democracy today, especially those that we have called fragile democracies. In the first part of the paper we highlighted the most significant characteristics as well as the reasons of their weak institutions. In our view, the most important feature is their politicization. We have also identified the very source of the politicization of the institutions, which is found in political parties. We have shown that they are the most important political actor in fragile democracies, through which political elite have control over entire society. In the teachings of Simone Weil and Robert Goodin, we have shown two diametrically opposed views on the role of parties in democratic a society. We have shown that the undemocratic actions of parties in fragile democracies lead to phenomenon of a „captured state“. In the second part of the paper, we made our proposal for qualitatively overcoming the situation in fragile democracies. It would reflect that the citizens should first, on the principles of deliberative democracy, establish an agenda of priority problems that burden societies of fragile democracy, and then make proposals for solving them. In our view, the best way to achieve this would be truly institutionalize deliberative democracy.

Keywords: fragile democracies, political institutions, political parties, elite, citizens, deliberative democracy.

* Овај рад је примљен 10. октобра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.